

A NYILASOK FOGSÁGÁBAN

A nyilasok alig várták, hogy megfelelő indokot találjanak a veszprémi püspök eltávolítására. Az alkalom nem sokáig késett. Letartóztatásának indokáról számtalan feltételezés és részgazság terjedt el. Volt, aki biztosan tudta, hogy Mindszenty megtagadta az egyházi épületek átadását sebesült katonák számára.¹³¹ Mások szerint nem is a nyilasok tartóztatták le, hanem a német parancsnokság, amely „nem sokat finnyáskodik holmi magyar főpapokkal”.¹³² Az 1948 utáni hivatalos politika szerint Mindszenty „ellenállása” csupán egy nyilas főispánnal való veszekedés volt 1800 darab fehérenemű felett.

A „NYILAS MISE”

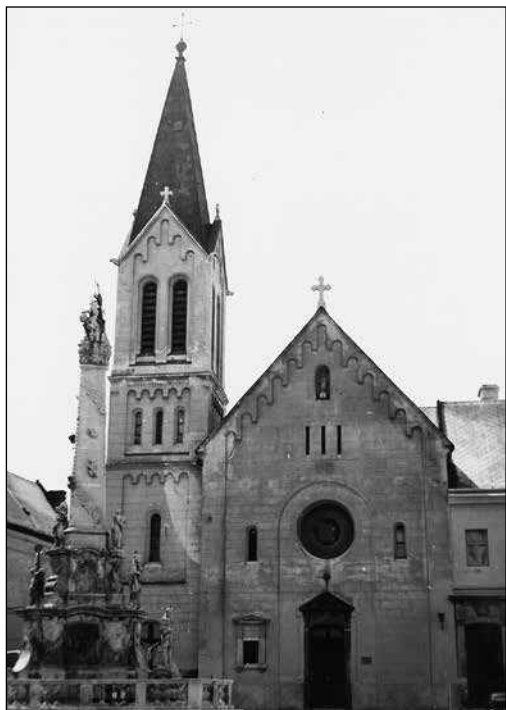
A történelekről maga Mindszenty József is meglehetősen részletesen ír emlékirataiban. Ő letartóztatásának egyik indítóokaként Schiberna Ferenc ügyvéd, a Nyilaskeresztes Párt Veszprém megyei nagyvezető-helyettesének személyes bosszúját említi: öccse, Schiberna Kálmán a püspökség gazdatisztjeként gazdasági visszaéléseket követett el, ezért elbocsátását fontolgatták. A családi vitán kívül pártvezetői tekintélyét csorbította, amikor Mindszenty kifogásolta – emlékiratai szerint megtiltotta –, hogy a veszprémi ferences templomban szentmisét és *Te Deum*ot mondasson annak örömére, hogy „sikeresen” befejeződött a zsidóság deportálása a városból (mintegy ezer főt vittek el, közülük csupán ötvenen tértek vissza a háború után). Visszaemlékezése szerint a tiltás eredményes is volt,¹³³ amit a korabeli források cáfolnak. Kétségtelenül Schiberna volt akkoriban Veszprém legbefolyásosabb személye. A veszprémi gettó kiürítésének másnapján, 1944. június 20-án valóban azt kérte P. Pulyai Lamberttől, a ferences rend veszprémi házfőnökétől, hogy tartsanak hálaadó istentiszteletet a zsidók elszállítása alkalmából. A ferencesek ki is tűzték a szentmisét a legközelebbi vasárnapra, június 25-ére.¹³⁴ Mindszenty felháborodott a kérésen és a leghatározottabban ellenezte, hogy a legszen-

131 Nagy Töhötöm volt jezsuita szemtanúkra hivatkozva jegyezte le évekkel később – immár „Kőműves Sándor”, illetve „Franz Kirchenbauer” fedőnevű ügynökként –, hogy a marhavagonok padlóján egészségtelenül összeszűfolt sebesültek elhelyezését a püspök kereken megtagadta, „erről sokan tudnak és erről sokat beszéltek annak idején”. ÁBTL 3.2.3. Mt–975/2. 119. fol. Adatok Mindszenty politikai tevékenységéről.

132 Hüvös Endre: Ravasz és Mindszenty fényképei. *Haladás*, 4. évf. 30. sz. 1948. július 22. 3.

133 „Hívtam a tájékozatlan, jámbor házfőnököt és a szentmisét és a *Te Deum*-ot a megbírdetett szándékkal megtiltottam. Természetesen el is maradt...” MINDSZENTY József: *Emlékirataim* i. m. 43. – Megjegyzés: jelen monográfia szerzője korábbi írásában tévesen még elfogadta ezt az állítást: BALOGH Margit: *Mindszenty József*. Elektra Kiadó, Bp., 2002. 69–72.

134 Más feldolgozás tévesen július hónapra teszi a történeteket, de akkor 25-e keddre, hétköznapra esett (VERESS D. Csaba: *Adatok a zsidóság Veszprém megyében a II. világháború idején lejátszódott tragédiájához*. A Veszprém Megyei Múzeumok

A Szent István tiszteletére emelt veszprémi ferences templom homlokzata és főoltára

tebb áldozatot egy erkölcsileg elítélendő, gyalázatos szándékért politikai szimpátiátüntetésnek tegyék ki.

A házfőnököt elmarasztalta az istentisztelet céljának elfogadásáért és eligazította a szentbeszéd tartalmát illetően, de letiltani – ha netán meg is próbálta – nem tilthatta le, mert joghatósága (*jurisdikciója*) nem terjedt ki a ferences házfőnökre, csak a ferencesek templomának híveire lelkipásztori kérdésekben.¹³⁵ A nyugodt szerzetesi életnek és működésnek ugyanis első feltétele az *Egyházi törvénykönyv*ben is biztosított egyházi függetlenség (*exemptio*). E rendi kiváltság alapján végezték a ferencesek is az istentiszteleteket. Így Mindszentynek tudomásul kellett vennie a mise megtartását. Két dolgot kért: maradjon el a *Te Deum* hálaadó himnusz és a nyilasok ne jelenjenek meg egyenruhában. A röpcédulákon is meghirdetett istentiszteleten a nyilasok mégis fekete zubbonyos, zöld inges formaruhájukban feszítettek a nem túl nagy, legfeljebb 120 főt befogadni képes, és így

Közleményei [16.] 1982. 399–412:406–407.) – A kérdésről lásd még GERGELY Jenő forrásközlését: Mindszenty József veszprémi püspök és a nyilasok. In: *Hagyomány, közösség, művelődés. Tanulmányok a hatvanéves Kósa László születésnapjára*. Szerk.: ABLONCZY Balázs, ifj. BERTÉNYI Iván, HATOS Pál, KISS Réka. BIP, Bp., 2002. 177–200.

135 A ferencesek nem a helyi püspökhöz, hanem a provinciálishoz, vagy más szóval tartományfőnökhöz tartoznak. Templomaik lelkipásztori kérdéseiben azonban a helyi püspök az illetékes. Mindszentynek máskor is volt hatásköri súrlódása a ferencesekkel. Pápán egy ferences hitoktatót szeretett volna bekapcsolni a misézésbe, de az nem tett eleget kérésének. A tartományfőnök válasza szerint „A házfőnök atya magától értetődően tiltakozik minden rendelkezés ellen, amit nem tőlem kap, mert nincs más előljárója mint csak a Tartományfőnöke.” VÉL I.1.44.a. 3420/1944. Vargha Theodorik tartományfőnök 371/1944. sz. átirata Mindszenty Józsefhez. Esztergom, 1944. július 7.

Testvérek és Nemzetestvérek!

Az leteni gondviselés kegyelméből ősi városunk és vármegyénk megszabadult a nemzetrontó zsidóságtól. Nemzetünk évezredek történelmében sokszor volt már felszabadulás, de egyik sem volt ilyen nagyjelentőségű a nemzet életére, mert semilyen fegyveres vagy politikai idegen hatalom nem tudott annyira erőt venni rajtunk, mint amennyire a zsidóság mérgező gyökerei elburjánzottak nemzetünk testében-lelkében. — Őseink példájára a felszabadulásért köszönetünkkel ahhoz járulunk, aki nemzetünket a mélységből sokszor kiszabadította: Istenünkhöz.

**Jőjjetek el június 25.-én fél
11 órakor a Ferencrendiek
templomában tartandó
hálaadó szentmisére.**

A Nyilaskeresztespárt veszprémi szervezete.

F. k.: Dr. Schiberna Ferenc Veszprém.

POBA NYOMDA, VESZPRÉM

A nyilas mise meghirdetése plakáton, 1944

kérte Horthy kormányzótól a deportálások leállítását... Sokan a hívek közül is megütözköztek a misefelajánlason, a nyilasszimpatizánsok viszont Mindszenty távolmaradására kerestek magyarázatot. Elterjesztették, hogy azért járta végig a hadiipari helyszíneket és az óvóhelyeket, hogy arról egy titkos leadón információkat adjon át az angoloknak, és ezért az árulásért már le is tartóztatták. A nevetséges állítást Mindszenty nem hagyhat-

zsúfolásig könnyen megtelt templomban. A ferences atya zöld miseruhában végezte a szertartást.¹³⁶ A színek egybeesése véletlen: az egyházi liturgia pünkösd utáni vasárnapokra, egészen adventig, a következő egyházi év kezdetéig zöld színt írt elő.

Mindszenty az eseménytől tüntetően távolmaradt. Mint beiktatása óta szinte minden vasárnap, egyházmegyéjét járta. Ezúttal egész napos hadiipartelep-látogatást tett: volt az ajkai üveggyárban, a bauxitbányában, az alumíniumgyárban, egyeztetette a templomépítési terveket Bódé községben, visszatérőben megtekintette az ajkacsingervölgyi ipartelepét, megáldotta a gyári óvóhelyeket, még egy iskolalátogatást is belezsúfolt a programba, este pedig Balatonfüreden meglátogatta az ott pihenő Mikes János volt szombathelyi püspököt.¹³⁷ Kórus, rezesbanda, ünnepi beszéd fogadta mindenütt. Veszprémben ezalatt minden incidens nélkül megtartották a nyilas misét, amelynek végén – Mindszenty kérése ellenére – a Te Deum is felcsendült. Két nappal azután, hogy XII. Piusz pápa táviratban

136 Az eseményről Edmund Veesenmayer birodalmi biztos távirati úton számolt be, ennek szövege először 1963-ban került nyilvánosságra: Randolph L. BRAHAM (ed.): *The Destruction of Hungarian Jewry. A documentary account. II. kötet. Pro Arte for the World Federation of Hungarian Jews.* New York, 1963. 625. (Magyarul közli HOLTZER Loránt: Mindszenty vitatott hónapjai Veszprémben i. m.) A Veszprémi Érseki és Főképtalani Levéltár 1944. évi iktatókönyvében 3075. szám alatt, június 29-ei dátummal a következő bejegyzés szerepel: „Nyilas istentisztelettel kapcsolatban ferences tartományfőnök megkérdezte.” Az iktatókönyvi bejegyzés önmagában igazolja, hogy az istentiszteletet június 25-én megtartották. Az irategyüttes elkülönítését a történelem indokolja: Mindszentyt hol azzal rágalmazták meg, hogy ő tartotta a szentmisét, hol azzal, hogy „csak” utasítást adott a hálaadó szentmisére (Vö.: ÁBTL 3.1.8. Sz–200. Jelentés, 1946. január 14.; *Esti Szabad Szó* 1948. augusztus 17.). Még 1973-ban is előkerült a miseügy. Ekkor egy amerikai állampolgár, Albert B. Belton (aki azonos az 1947-ben emigrált Berend Béla szigetvári rabbival) kereste elő Veesenmayer említett táviratát, miután a United Press International (UPI) egyik híradásában Mindszenty 1944-es bebörtönzését – tévesen – zsidósága miatt üldözött emberek bűjtartásával indokolta (MNL OL XIX–A–21–c Adattár, 61. d. 17.1. Mindszenty, 1975. 152. tétel).

137 „A megyésfőpásztor meglátogatta az ajkai ipartelepét.” *Veszprémi Hírlap*, 52. évf. 52. sz. 1944. június 28. Címlap.; „Mindszenty József megyéspüspök az ajkai ipartelepeken.” *Veszprémvármegye*, 20. évf. 27. sz. 1944. július 2. 2.; „Mindszenty József főpásztori látogatása Bódén.” *Veszprémvármegye*, 20. évf. 29. sz. 1944. július 16. 3.

ta szó nélkül, főleg mert az „jó csemege a nyilasoknak és az üveggyárban parázs vitakozást váltott ki hívők és vörös–zöld érzelműek közt”.¹³⁸ A gyár- és bányalátogatások során Mindszenty szembesült a bányászok roppant nehéz életkörülményeivel, és hogy aki elégedetlenkedik, azt a harctérre küldik. A felsőházban szóvá tette kiszolgáltatottságukat, amivel elérte, hogy az iparügyi miniszter felemelte a várpalotai bányászok munkabéretét.¹³⁹

Mindszenty kéréseit a „nyilas misét” illetően tehát figyelmen kívül hagyták. Ugyan a következő vasárnap székesegyháza szószékéről felvilágosíthatta volna híveit a történekről, de nem tette. Viszont tájékoztatta P. Vargha Theodorik mariánus tartományfőnököt, aki nyilván megróttta a politika és az evangélium között eltévedt házfőnököt, mert az július 17-én egy suta mentegetődző levelet írt: „Főtisztelendő Tartományfőnök Atya! Köszönöm alázatosan a megintést és figyelmeztetést. Restellem, hogy úgy történt, de biztosítom a Főatyát, hogy többé ilyesmi nem fog előfordulni.”¹⁴⁰ Vajon miért vállalta Pulyai páter a misét a felajánlott célért? Talán mert ezzel leplezte, hogy a rendház menedéket nyújtott a rászorulóknak.¹⁴¹ Mindenesetre a gvardián fogadkozásával csak átmenetileg volt elintézve a dolog, Mindszenty tudta, hogy a „nyilas misé” még visszahull az egyházra, ezért a háború után sürgősen az addigra már leváltott házfőnök áthelyezését kérte: „Nem elég őt a házfőnökségről leváltani, az ő távozása nézetem szerint feltétlenül szükséges. Majd alkalmas időben visszajöhet, de most nagyon kérem, hogy őt sürgősen és feltűnés nélkül minél messzebbre vinni szíveskedjék. Ő volt az, aki eléggé meggondolatlanul ú.n. nyilas misét tartott Te Deummal. Ezt nem felejtették el és félős, hogy hamar elveszik az ügyet, ami sem a papságnak, sem a Rendnek nem fog előnyére válni.”¹⁴²

A történet igazolja a megyéspüspök és a megyei nyilas vezér egymás iránti személyes ellenszenvét, a városi szóbeszédben elképzelhető hírként terjedt a püspök letartóztatása, de ez önmagában még nem elég a tényleges őrizetbe vételhez. Schiberna egyébként 1944. október 29-én feljebb lépett a ranglétrán: ő lett Veszprém vármegye főispánja. A szokásoktól eltérően nem tisztelgett a püspöknél. Első látogatását 1944. november 27-én „11 rendőrrel és egy korábban szolgálatból elbocsátott portással tette meg”.¹⁴³

138 VÉL I.1.44.a. 3254/1944. Némon János ajkai plébánoshelyettes felterjesztése Mindszenty Józsefhez. Ajka, 1944. július 3., ill. az erre adott válasz, 1944. július 4.

139 VÉL I.1.44.a. 4053/1944. Szász Lajos iparügyi miniszter levele Mindszenty Józsefhez. Bp., 1944. augusztus 24.; VÉL I.1.44.a. 1558/1945. Mindszenty József nyilatkozata Heinrich Henrik várpalotai igazgató mellett. Veszprém, 1945. augusztus 28.

140 MNL OL P233 Ferences rendtartomány, 16. csomó, 1/a. tétel, 99. fol. 462/1944. P. Pulyai Lambert házfőnök levele P. Vargha Theodorik tartományfőnökhöz. Veszprém, 1944. július 17.

141 A második világháborúban egyes adatok szerint 500 ember számára nyújtott menedéket a rendház. RÁCZ PIUSZ OFM: *Ferencesek az ország nyugati részén*. A Szűz Máriáról nevezett Ferences Rendtartomány kiadása, Zalaegerszeg, 2004. 168.

142 MNL OL P233 FRL, 16. csomó, 1/a. tétel, 215. fol. 224/1945. Mindszenty József püspök 1441/1945. sz. átirata P. Burka Kelemen ferences tartományfőnökhöz. Veszprém, 1945. augusztus 6. Másolatban: VÉL I.1.44.a. 1441/1945. – Megjegyzés: Pulyai Lambert 1945-ben külföldre távozott és végül Amerikában kötött ki.

143 PL Processus, 12. d. V–700/32. 120. fol. Mindszenty kézírásos beszúrása a Szálasi Ferenc miniszterelnökhöz, ténylegesen Szöllösi Jenő miniszterelnök-helyetteshez írt, k. n. levelében. Eredeti.

MEGTAGADOTT ESKÜTŐL A LETARTÓZTATÁSIG

A keresztény vallásfelekezetek egyháznagyjainak és képviselőinek felsőházi tagságáról szóló 1940. évi XXVII. törvény cikk értelmében minden katolikus megyéspüspök, így a veszprémi is hivatalból a felsőház tagjává vált. Az erről szóló értesítés Horthy

Miklós kormányzó és Sztójay Döme miniszterelnök aláírásával 1944. április 26-án kelt.¹⁴⁴ Mindszenty tagságának először akkor lett tétje, amikor Szálasi Ferenc a felsőház tagjaival kívánta legitímálatni hatalomátvételét. Miután értesült a nemzetvezetői szándékról, Mindszenty nem ment el a botrányba fulladt gyűlésre.¹⁴⁵

Mindszenty József veszprémi püspöknek, a felsőház tagjának címzett értesítés az országgyűlés összehívásáról, 1944. április 26.

144 Mindszenty Józsefet az igazolt felsőházi tagok névjegyzékébe a felsőház 99. ülésén hozott határozatával vették fel. VÉL I.1.44.a. 2865/1944. Perényi Zsigmond, a felsőház elnökének átírata Mindszenty Józsefhez. Bp., 1944. június 2.

145 SHVOY Lajos: *Önéletrajz* i. m. 79–80.

A hatalomátvétellel egy időben felmerült az eskütétel kérdése: az államfői jogokkal november 3-án felruházott Szálasi Ferenc elvárta, hogy a közalkalmazottak és köztisztviselők új hűségesküt tegyenek, hasonlóan ahhoz, ahogy a király, illetve a kormányzó idejében szokásban volt. Serédi Jusztinián hercegprímás tiltakozott az esküformula eredeti szövege ellen, a nuncius pedig kánonjogi érvekkel tiltotta meg az eskütételt.¹⁴⁶ A feszült helyzetben Serédi végül egy olyan formulát fogadott el, amelyből kihagyták a pártpolitikai vonatkozásokat. Ezután utasította az egyházi iskolák igazgatóit és tanárait, hogy nyolc napon belül tegyenek eleget a felszólításnak.¹⁴⁷ A hatóságok ugyanezt várták el a hivatalban lévő papságtól és püspököktől is.

Mindszenty írásban vázolta fel: túl azon, hogy nem közalkalmazott, miért nem tesz esküt a Szálasi-féle kormányra, és miért ellenzi azt általában. Elemzése elkészítéséhez komoly előtanulmányokat folytatott, többek között elolvasta és kijegyzetelte Hitler *Mein Kampf*-ját is.¹⁴⁸ Összegzésének címe *Juramentum non*, vagyis: Nincs eskü. Alcíme önmagáért beszél: *A forradalmat és az egyházat egyszerre szolgálni nem lehet.*¹⁴⁹ Az okok között leírta, hogy a nemzetiszocialista ideológia és a belőle fakadt nyilas mozgalom szemben áll a katolikus hittel, mert hamis istenfogalmat – faji istent – hirdet, a keresztiséget semmisnek, a házasságot felbonthatónak tekinti, szétdúlja a keresztény erkölcsi elveket és semmibe veszi az egyház jogait. A dokumentum teljes egészében fedi azt a hivatalos egyházi álláspontot, amelyet XI. Piusz pápa kifejtett a már említett *Mit brennender Sorge* kezdetű enciklikájában a nemzetiszocializmus elítéléséről. Nevesíti és elítéli a Szálasi-párt diktatórikus uralmi igényét, és azt a történelmi alkotmánnyal ellentétesnek minősíti. Arra nem tért ki, hogy a magyar nemzetiszocialista tábor irányzatait árnyalja, mert mindegyiket eretnekségnek tartotta. Ha piszkozatban maradt is ez az írás, kétségbevonhatatlanul igazolja szerzőjének ellenszenvét és megvetését a nyilasokkal és a náciizmussal szemben.

Kategorikusan megírta viszont véleményét Mindszenty az egyik esperesének, aki a kerületi papságnak félreérthető előadást tartott a nemzetiszocializmusról. Az ideológiák tartalmában járatlan esperes azt fejtegette, hogy az egyház mindenkor szociális volt a szó krisztusi értelmében, és sohasem feledkezett meg a nemzeti szempontról sem, így a nemzetiszocializmus „*katolikus világnézetünk egyik fő alkotóeleme*”.¹⁵⁰ Mindszenty le-torkolta: „*De elfelejti megmondani, hogy a hozzánk érkezett nemzetiszocializmusnak a helyes nemzeti irányhoz és az igazi szocializmushoz semmi köze. Herezis, tehát nem barátko-*

146 PL 710/1945. Tóth K. János, „Feljegyzés”-e, k. n. [a palliumon: 1945. május 26.]

147 PL 156/1945.; *Veszprémi Hírlap*, 52. évf. 96. sz. 1944. november 29.; *Szerédi Jusztinián hercegprímás feljegyzései 1941–1944.* Szerk.: ORBÁN Sándor és VIDA István. Zrínyi Katonai Lap- és Könyvkiadó, Bp., 1990. 120., 191–192.

148 PL Mm. 17. d., „1943–45” feliratú boríték. „Hitler: Harcom” c. kézirat.

149 PL Mm. 17. d., „1943–45” feliratú boríték. Mindszenty József eredeti kéziratot fogalmazványa. Szövegét közli MÉSZÁROS István: *Juramentum non – Nincs eskü! Mindszenty veszprémi püspök írása 1944. november elejéről.* In *úó Mindszenty-mozaiik* i. m. 53–56.

150 VÉL I.1.44.a. 4902/1944. Megnyitó a Cseszéken 1944. június 22-én tartott papi korona alkalmából; Jegyzőkönyv a bakonyzombathelyi esperesi kerület papságának tavaszi értekezletéről, Csesznek, 1944. június 22.

zunk meg vele.”¹⁵¹ A nyilasokat a politikai alvilág söpredékének tekintette, Szálasit „hibbantnak”, egy vészesen elferdült világ „brigantijának” nevezte.¹⁵² A papság szomjúhozott az eligazításért, hogy ezekben a nehéz időkben mit is közvetítsen. Mindszenty papjaihoz 1944 őszén írt leveleinek konklúziója: „...mi Isten népe vagyunk és mi papok a magyar nép lelkéért a felelősség teljes tudatával vállaljuk a munkát és bármi jöjjön, álljuk a vártát.”¹⁵³

A veszprémi nyilas hatóságokat felettébb ingerelte, hogy a város lakossága támogatás helyett passzív ellenállással fogadta az új rezsimet. „Nem leszek tekintettel sem társadalmi állásra, sem személyi kapcsolatokra, hanem irgalmatlanul eltiprom a legkisebb ártalmatlan megnyilvánulást is! – fenyegetődzött Schiberna Ferenc a Veszprémvármegye hasábjain.¹⁵⁴ – A megtorlás nemcsak azokat éri el, akik a Nemzet ellen bármilyen ártalmas cselekményt elkövettek, hanem azokat is, akik ilyenről tudva, azt a hatóságnak vagy a pártnak nem jelentik fel...” 1944. október 29-én Veszprémben statáriumot hirdettek ki. Többeket internáltak, kit rémhírterjesztésért (például azért a véleményéért, hogy a németek elvesztik a háborút), kit azért, mert elutasította a menekültek elszállásolását. Igazi döbbenetre azonban akkor ébredt a város, amikor futótűzként terjedt a hír: viszik a püspököt a börtönbe!

Hogy mi is történt pontosan, arról maga a püspök számolt be részletesen Vajna Gábor belügyminiszterhez december 30-án intézett beadványában.¹⁵⁵ 1944. november 27-én tizenegy rendőr megjelent a püspöki palotában, hogy ott szemlét tartsanak egy katonai beszállásolás előkészítése érdekében. Mindszenty mintha számított volna ilyesmire. Még a nyáron megkapta a svéd követség menlevelét a püspöki palota számára, majd október 23-án kérvényezte és pár nap múlva meg is kapta a Nemzetközi Vöröskereszt védettséget. Hivatkozásul a palotában működő 15 fős diákmenzát és a Szociális Testvérek Társaságának 17 fős közösségét, ezek védelmének fontosságát hozta fel.¹⁵⁶ Míg november elején csak pár száz, addig a hónap derekára már közel 4 ezer menekültet tartottak nyilván a városban. Ellátásuk és elhelyezésük embert próbáló feladat volt. „A főmérnök [Zarka Elemér, aki a Veszprémvármegye című lapban alaptalanul felróta

151 VÉL I.1.44.a. 4902/1944. Mindszenty József leirata Pohlinger Nándor bakonyoszlopi esperes-plébánosnak. Veszprém, 1944. október 6.

152 MMAL 50. d. „Egy különös sorsú nemzet”. XII. fejezet.

153 VÉL I.1.44.a. 4915/1944. Mindszenty József leirata Katona Lajos városldői esperes-plébánosnak. Veszprém, 1944. október 8.

154 „Figyelmeztetés és felhívás”. Veszprémvármegye, 46–59. évf. 43. sz. 1944. október 22. Címlap. (A következő idézet is innen – B. Ma.)

155 VÉL VIII.35., Mindszenty József hagyatéka, 1. d. Nyilas fogság c. csomó, 10. ő. e. Mindszenty József veszprémi püspök levele Vajna Gábor belügyminiszterhez. Sopron, 1944. december 30. Gépelt másolat. (A további idézetek is innen.) – Ugyanez: PIL 274. f. 7/248. ő. e. 327–333. fol., itt 1944. december 29-ei dátummal. Közölte SÍPOS Péter: Mindszenty – antifasizmus, 1944. *História* 15 (1993) 5–6. 57–59.

156 VÉL I.1.44.a. 3251/1944. Carl Ivan Danielsson svéd követ nevét feltüntető, orosz nyelvű, nyomtatott mentességi irat, Bp., 1944. augusztus 1.; VÉL I.1.44.a. 5154/1944. Mindszenty József püspök levele a genfi Vöröskereszt Nemzetközi Szövetsége Fődelegátusának, Veszprém, 1944. október 23.; VÉL I.1.44.a. 10.141/1944. Friedrich Born delegátus válasza. Bp., 1944. október 8. Eredeti, aláírt levél németül és magyarul. – Mindszenty a 17 menekültet név szerint bejelentette Hornyák Miklós polgármesternek: VÉL I.1.44.a. 5120/1944. 1944. október 23-ai átirat.

A svájci Friedrich Born, a Nemzetközi Vöröskereszt magyarországi követének igazolása a veszprémi egyházi intézmények védettségéről, 1944. október 28.

Carl Ivan Danielsson követ aláírásával a veszprémi püspöki palota svéd menlevele orosz nyelven, 1944. augusztus 1.

a püspöknek, hogy palotája „kong az ürességtől”] az egyik szobánál, ahol 4 menekült apáca volt elhelyezve, azon véleményének adott kifejezést, hogy oda 30 bakát is el tud helyezni.” A szemle befejeztével megjelent Schiberna főispán is. Szabadhegy Szabolcs házgondnok és Megyesi Schwartz Róbert irodaigazgató közölték vele, hogy az épület túlzásfolt, további beszállásolás nem lehetséges. (A palota 28 szobájában ötvennyolcan voltak elszállásolva, ami ha nem is okozott komoly túlzásfoltot, de kényelmetlenséget igen.) Válaszul a főispán mindkettőjüket egyszerűen letartóztatta. Amint erről Mindszenty értesült, azonnal tiltakozott az eljárás ellen. Erre a főispán őt is letartóztatta. Mindszenty nem felelt semmit, csak püspöki reverendájára felvette köpenyét és fejére tette négyzögletű fővegét (a birétumot). „Tehát úgy voltam felöltözve – írja beadványában –, ahogy püspök előkelő helyre megy látogatóba. Természetesen nem püspöksüveget és pásztorbotot vettem, mert hiszen ehhez istentiszteleti díszben kellett volna felöltözni.” Azaz püspöki öltözékben, de nem liturgikus ruhában kísérték a rendőrségre.

Amikor őrizetbe vételéről Mindszenty írásbeli végzést kért, tíz perc múlva közölték vele, hogy minden „a Nemzetvezető egyenes parancsára” történt. Csodálkozott ugyan, hogy ilyen rövid idő alatt sikerült összeköttetést találni az „államfővel”, de áldást osztva elbúcsúzott a ház népétől, és a két udvari pappal együtt elindult a rendőrségre – gyalog.

Ötödéves kispapok a veszprémi püspökkel, 1944

A rendőrök be akarták tuszkolni az autóba, ám erre a jelenetre a kispapok a püspök és a rendőrök közé álltak. Végül az ő kíséretükben indult el a furcsa menet: az út egyik oldalán a tizenegy rendőr, a másikon a három letartóztatott és az őket kísérő kispapok. A látvány már önmagában döbbenetes volt, a másfél kilométeres úton nem kellett a püspöknek semmit sem tennie, hogy „felizgassa” a veszprémieket. A kíváncsiskodók elhessegetése csak még nagyobb feltűnést keltett volna, így meglehetősen szép számban érkeztek este hat óra körül a rendőrség épületéhez. Ott Mindszenty áldást osztott, majd papjait és kispapjait hazaküldte. *„A menet miatt, amellyel szemben a karhatalom tehetetlen volt, Schiberna kormánybiztos örjöngött és toporzékolt.”*¹⁵⁷

A püspök kérte, vegyék jegyzőkönyvbe felsőházi tagságával járó mentelmi jogának megsértését, de azt csak két nap múlva tette meg a nyilas Nemzeti Számonkérő Szék megbízásából eljáró Balassa Bálint csendőr főhadnagy. Mindszenty állítólag tőle hallotta először, hogy Szálasi Veszprémbe akarja áttenni főhadiszállását. Időközben még néhány papot letartóztatott, köztük Kögl Lénárd püspöki számvevőt és Mészáros Tibor levéltárost (aki három évtizeddel később a bécsi Pázmáneumban ismét szolgálta az agg főpapot). November 29-én azokat a kispapokat is őrizetbe vették, akik a főpáosztort elkísérték a gyalogmenetben.

157 VÉL I.1.44.a. 541/1945. Mindszenty József püspök beadványa az Ideiglenes Nemzetgyűlés Politikai Bizottságához. Veszprém, 1945. április 30. – Megjegyzés: Schiberna Ferenc beosztása: hadműveleti kormánybiztos jogkörrel felruházott főispán.

A püspöki palotában kétszer is házkutatást tartottak. Mindszenty szobájában találtak egy érdektelen, 1944. március 6-án kelt levelet Varga Béla katolikus paptól, aki ez idő tájt már a Független Kisgazdapárt alelnöke volt. E levél később Péter Gábor, az Államvédelmi Hatóság vezetőjének Mindszentyről készített összefoglalójában már úgy szerepelt, hogy annak legitimista tartalma miatt internálták volna a püspököt.¹⁵⁸ A rendőrök nem voltak eléggé alaposak, és nem találták meg Varga Bélának egy másik, 1944. október 8-án kelt levelét, amelyben Horthy nemzetárulónak nevezte, amiért „felkent királyunkat utolsó rablógyilkosként kiadta ellenségeinknek.”¹⁵⁹ A „bünjel” jelentősége 1946. február–márciusban nőtt meg hirtelen, amikor a köztársasági államforma elfogadását követően a politikai rendőrség „fogást” keresett Mindszentyen. Legitimizmusáról azonban nem sikerült többet megtudni, mint ami addig is nyilvánvaló volt. Tömpe András rendőr ezredes mégis diadalmasan jelentette: „kiderült, hogy Mindszenty [sic!] József jelenlegi hercegprímás úr hosszabb idő óta külfölddel keresett összeköttetést egy somogyvármegyei plébános útján, Ottó Habsburg herceg hazahozatala és hatalomra juttatása érdekében”, és megállapította, hogy „nem baloldali magatartása miatt, hanem a királyság visszaállítására irányuló kísérleteiért internálták a nyilasok”.¹⁶⁰

A levél mellett egyebet is találtak a házkutatók: így 1800 inget és 1800 alsónadrágot. Ezeket Mindszenty a saját pénzén vásárolta sebesült katonáknak, menekülteknek és szegény kispapjainak.¹⁶¹ A szétosztásról már rendelkezett, de az még nem kezdődött meg. (Kögl Lénárd püspökségi számvevő évtizedekkel később úgy emlékezett vissza, hogy Mindszentytől, már a rendőrségi fogdából, egy latin nyelvű üzenetet kapott: „vestimenta amoveantur”, a ruhák eltávolítandók. A ruhahegyet a piaristák szomszédos épületének pincéjében helyezte el, de a nyilasok idővel ott is megtalálták. Az akció után pár órával később – mint már jeleztük – őt is letartóztatták.)¹⁶² Négy év elteltével, immár a kommunista propagandában ez a ruhakészlet azt volt hivatva bizonyítani, hogy a püspököt 1944 őszén közönséges áruhalmozásért vették őrizetbe. Ezt a verziót a főpap letartóztatásához vezető iratokat publikáló *Sárga könyv* című propagandakiadvány nyomán az összes budapesti lap átvette 1949. január 19. körül. A kommunisták által kreált „igazság” szerint a veszprémi püspök csak egy önző, rideg, alsóneműkkel üzérkedő, ki-

158 A levélmotívum több iratban felbukkan, főleg azon rendőrségi alkalmazottak vallomásaiban, akik a történetek idején Veszprémben teljesítettek szolgálatot. Lásd például ÁBTL 3.1.8. Sz–222/9. 22–23., 25. és 29. fol. Farkas Lajos vármegyei rendőrfőkapitány tanúvallomási jegyzőkönyve, 1946. február 5.; Molnár Antal rendőrnnyomozó százados tanúvallomási jegyzőkönyve, 1946. február 10.; Zsedényi Kálmán államrendőrségi százados tanúvallomási jegyzőkönyve, 1946. február 23.

159 ELP Mm. 7. d. 101. darab. Varga Béla levele Mindszenty Józsefhez. Homokkomárom, 1944. október 8.

160 ÁBTL 3.1.8. Sz–222/9. 30. Tömpe András r. ezredes, a Magyar Államrendőrség Vidéki Főkapitánysága Politikai Rendészeti Osztálya vezetőjének jelentése a belügyminiszternek, Bp., 1946. április 16.

161 VÉL I.1.44.a. 3701–3845/1945. iktatószámú iratokat őrző doboz végén mint iktatatlan irat, „Tartani!! 1945” felirattal: ebben 1944. november 5-ére keltezett, kéziratos levél az ingek és alsónadrágok megvásárlásáról.

162 „A veszprémi papság és papnevelő intézet kiállása a Szállasi [sic!] rendszer ellen.” Kögl Lénárd visszaemlékezése, 2. Gépelt kézirat – Horváth Gergely Krisztián tulajdonában; HAJBA Ferenc: Kispapszentelés Sopronkőhidán. Interjú Kögl Lénárd kanonokkal. *Népszabadság*, 54. évf. 301. sz. 1996. december 27. 8.

csinyes figura, aki pusztán személyes torzsalkodásból kovácsolt politikai ellenállást. A nyilasok általi meghurcolás máris „gatyarejtegetéssé” alacsonyodott.

Az 1944. november 30-án kiállított főispáni véghatározat szerint viszont Mindszentyt azért vették őrizetbe, mert a katonai beszállásolás érdekében folytatott helyszíni szemlén a hatósági rendelkezéssel szembehelyezkedett; hatósági közeg ellen erőszakot követett el, továbbá társaival együtt tüntető felvonulás rendezésével a lakosság fellázítását kísérelte meg, mindezzel a közrendet és közbiztonságot, valamint a hadműveleti érdekeket nagymértékben veszélyeztette.¹⁶³ „Ha autóval ment volna a rendőrségre, ½ óra múlva visszatérhetett volna palotájába. Most mivel megmozdulásokra indította a népet, ünnepi ruhában gyalogosan vonulva, börtönre ítélnék, ha ügyét a bíróságnak adnák át” – mondta Vajna Gábor belügyminiszter az egyik közbenjárónak.¹⁶⁴ Így hiába is ígérte Szöllősi Jenő miniszterelnök-helyettes az őrizetbe vétel alapos kivizsgálását.¹⁶⁵ A nyilas városvezetés büszkesége telitalálatot kapott, a lakosság előtt neveltségessé vált. Az ügyre azonban mégsem tért vissza. A történeteket a főispán jelentette felettesének, a közigazgatási ügyekben döntésre jogosult Vajna Gábor belügyminiszternek. Ő pedig – hivatalféltésből, óvatosságból, előrelátásból – továbbjelentett a nemzetvezetőnek. Nyilván nem akarta elengedni a „nagy vadat”, de a bokáját sem akarta megütöni, ha az ügy politikailag kínossá válna, így jobbnak vélte a felelősséget áthárítani. Szálasi Ferenc és kormányának egyes tagjai az első pillanattól kezdve rendelkeztek információval, de a döntéseket a nemzetvezető hozta.¹⁶⁶

A veszprémi városvezetés nem emelt szót Mindszentyért. Még alig ismerték a Zalaegerszegről éppen hogy csak átköltözött püspököt, aki egyébként sem ápolt szoros kapcsolatot a veszprémi elittel. Mindszenty mégis minden elképzelhető fórumnál tiltakozott. Beadványaiban valamennyi vádat megcáfolta: „...semmi néven nevezendő elleneségülés nem történt. [...] Sem erőszakról, sem lázításról nem tudok” – szögezte le.¹⁶⁷ P. Kerkai Jenő jezsuita volt az első, aki meglátogatta Mindszentyt. Olaszul beszélt és

163 VÉL I.1.44.a. 10.147/1959. Schiberna Ferenc főispán 1622/1944. sz. végzése Mindszenty József rendőrhatósági őrizet alá helyezéséről. Veszprém, 1944. november 30. – Megjegyzés: a végzést 1959. szeptember 12-én iktatták be, de az időrendileg a helyén, az 1944-es iratok között található. Ugyanitt, azonos tartalommal megtalálható a Kögl Lénárd számvevő ellen kiadott végzés is, amelyre valaki ráírta: „Ott sem volt!”

164 PL Processus, 19. d. V–700/48. 158. fol. Géfin Gyula latin nyelvű levele Mindszenty Józsefhez. Szombathely, 1945. január 23. Géfin konspirációs okokból írt latinul. Levelét már a népi demokratikus államvédelem fordította le, lásd 157. fol.

165 „Folyó hó 27-én kelt nagybecsű soraira azonnal válaszolva tudatom, hogy a megyéspüspök úr őrizetbevételével kapcsolatban a kivizsgálást azonnal elrendeltem. Remélem, egy-két napon belül abban a helyzetben leszek, hogy az ügyre visszatérhetek.” VÉL VIII.35., Mindszenty József hagyatéka, 1. d. Nyilas fogság c. csomó, 6. ő. e. Szöllősi Jenő miniszterelnök-helyettes levele Simon György nagyprepostnak. Bp., 1944. november 28.

166 BFL XXV. 1. a. Budapesti Népbíróság, büntetőperes iratok 293/1946. Szálasi-per, 248. d. XVI-10/45. 1759. és 1761. fol. A budapesti népbíróság Szálasi Ferenc és társai ügyében folytatott, 1946. február 16-i főtárgyalásának jegyzőkönyve.

167 VÉL VIII.35., Mindszenty József hagyatéka, 1. d. Nyilas fogság c. csomó – itt a nyilas hatóságokhoz intézett kérvények szinte hiánytalanul fellelhetők. Lásd még: PIL 274. f. 7/248. ő. e. 327–333. fol.; BFL XXV. 1.a. Budapesti Népbíróság, büntetőperes iratok 293/1946. IV. Szálasi-per; ugyancsak több kérvény: PL Processus, 9. doboz V–700/27. és V–700/32. dossziéjában. Hármat publikált SOMORJAI ÁDÁM–ZINNER TIBOR: *Majd' balábra ítélve. Dokumentumok Mindszenty József élettörténetéhez.* Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, Bp., 2008. 185–202.